

ЗВІД ПАМ'ЯТОК ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКА ОБЛАСТЬ

м. ЛЮБОТИН
м. ПЕРВОМАЙСЬКИЙ
І ПЕРВОМАЙСЬКИЙ РАЙОН

ХАРКІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ
ОБЛАСНИЙ КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ХАРКІВСЬКИЙ НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЦЕНТР ОХОРОНИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ»

**ЗВІД
ПАМ'ЯТОК
ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ
УКРАЇНИ:
ХАРКІВСЬКА ОБЛАСТЬ**

**М. ЛЮБОТИН
М. ПЕРВОМАЙСЬКИЙ
І ПЕРВОМАЙСЬКИЙ РАЙОН**

Харків—2020

ЗВІД

ПАМ'ЯТОК

ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ

УКРАЇНИ

ЕНЦИКЛОПЕДИЧНЕ ВИДАННЯ

ГОЛОВНА РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор – Валерій СМОЛІЙ

Сергій КОТ (заступник головного редактора),

Геннадій БОРЯК,

Віктор ДАНИЛЕНКО,

Микола ДЬОМІН,

Микола ЖУЛИНСЬКИЙ,

Ярослав ІСАЄВИЧ,

Юрій ЛЕВЕНЕЦЬ,

Володимир ЛИТВИН,

Володимир МИХЕСЬ,

Віктор МИЦ,

Олексій ОНИЩЕНКО,

Олександр РЕСНТ,

Ганна СКРИПНИК,

Лариса ФЕДОРОВА (відповідальний секретар),

Петро ТОЛОЧКО (заступник головного редактора)

ЗВІД
ПАМ'ЯТОК
ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ
УКРАЇНИ:
ХАРКІВСЬКА ОБЛАСТЬ
м. Люботин
м. Первомайський
і Первомайський район

ОБЛАСНА РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ ТОМУ

НАУКОВА РОБОЧА ГРУПА
ОБЛАСНОЇ РЕДКОЛЕГІЇ

Людмила ТЕРЕЩЕНКО (голова)
Олександр КОСТІН (заступник голови)
Лариса КОЛЕСНИКОВА (відповідальний секретар)
Світлана БОЯРЧУК
Сергій КОТ
Сергій КУДЕЛКО
Ярослав ЛІХОЛІСТОВ
Віталій ОКАТЕНКО
Галина ОХРИМЕНКО
Євгенія ПЕТРЕНКО
Марія ТАХТАУЛОВА
Олександр ТРИТИННИК
Вікторія ЧЕРКАСКО
Катерина ЧЕРКАСОВА
Наталя ШОСТКО
Вячеслав ШУЛІКА

Лариса КОЛЕСНИКОВА (керівник)
Ярослав ЛІХОЛІСТОВ
Лідія ЧУВПИЛО

УДК 908:719(477.54 -22)
(3-43)

Звід пам'яток історії та культури України: Харківська область.
м. Люботин, м. Первомайський і Первомайський район. Енциклопедичне видання /
Упоряд. Л. М. Колесникова, Я. В. Ліхолетов. — Харків : Курсор, 2020. — 175 с.

Друкується за рішенням науково-методичної ради Центру краєзнавства
ім. П. Т. Тронька Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна
(протокол № 8 від 23 жовтня 2020 р.).

Наукові рецензенти: доктор історичних наук, професор, професор кафедри
історії Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди О. М. Богдашина;

кандидат історичних наук, старший науковий спів-
робітник Інституту історії України НАН України
Г. Г. Денисенко.

3-43 Пропонована третя книга із циклу енциклопедичних видань продовжує серію публікацій матеріалів, запланованих обласною редакційною колегією Харківського тому «Звід пам'яток історії та культури України», яка присвячена об'єктам культурної спадщини, що знаходяться на території м. Люботин, м. Первомайський та Первомайського району Харківської області.

Автори — історики, архітектори, музеєзнавці-пам'яткознавці, археологи, краєзнавці та фахівці інших напрямів досліджень. Видання буде цікавим науковцям, музейним працівникам, викладачам, краєзнавцям, студентам, громадським діячам та всім небайдужим, хто цікавиться історією та сьогоденням Харківщини.

ISBN 978-966-8944-87-1

ISBN 978-966-8944-94-9 (Т. Харківська обл. м. Люботин, м. Первомайський і Первомайський район)

© ОКЗ «ХАРКІВСЬКИЙ НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ
ЦЕНТР ОХОРОНИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ», 2020
© Автори статей, 2020
© Курсор, 2020

7. Купол храму. Фото 2016.

7. Вигляд із західного боку. Фото 2016.

7. Фрагмент бічного (північного) фасаду. Фото 2016.

7. Фрагмент інтер'єру.

7. Фрагмент головного фасаду. Парадний вхід. Фото 2016.

отримав від поміщиці Фесенкової. З 1820 священиком був С. Свєцький, який приймав у храмі імператора Олександра I, що був проїздом у Люботині. З 1843 священиком був Г. Томашевський. Завдяки його старанням відкрито однокласне церковно-парафіяльне училище (1846), розширено притвор з надбудованою кам'яною двоярусною дзвіницею (1866). У 1858 територію храму оточено цегляною огорожею. У такому вигляді храм проіснував до поч. 20-х рр. 20 ст. У 1921, як і багато ін. культових споруд, закрито за постановою міської влади. Цінне майно: ікони, церковне начиння — частково було розкрадено, частково спалено на церковному подвір'ї. До 1936 церква не використовувалася, потім рішенням місцевої влади в приміщеннях церкви розмістився клуб з гуртком політпросвіти. Під час нацистської окупації (1941—43) храм використовувався як стайня, а дзвіниця — як спостережний пункт. Частину стін було розібрано на будівельний матеріал. У післявоєнний радянський період до пожежі 1950 у церкві розміщувався цех по виробництву ваги харківського промкомбінату, потім олійниця, шкуродерня та багато ін. У 1959 знесено куполи церкви, розібрано цегляна підлога трапезної і вівтаря та замінено на фанерну, влаштовано другий поверх, зовні з'явилися дисонуючі прибудови. У 1992 храм повернуто церковній громаді, після чого з 1998 розпочалися реставраційно-відновлювальні роботи храму. 7 лип. 2010 храм освячено, але ремонтні роботи тривають дотепер. Вознесенська церква, частково втрапивши свою автентичність, окремі характерні риси, у цілому являє собою тип розповсюджені на Харківщині у 19 ст. культової споруди. Її двоярусний об'єм характеризується пропорційним ладом, баштовістю силуету та домінує в оточуючій забудові. Територія храму на теперішній час оточена металевією кованою огорожею.

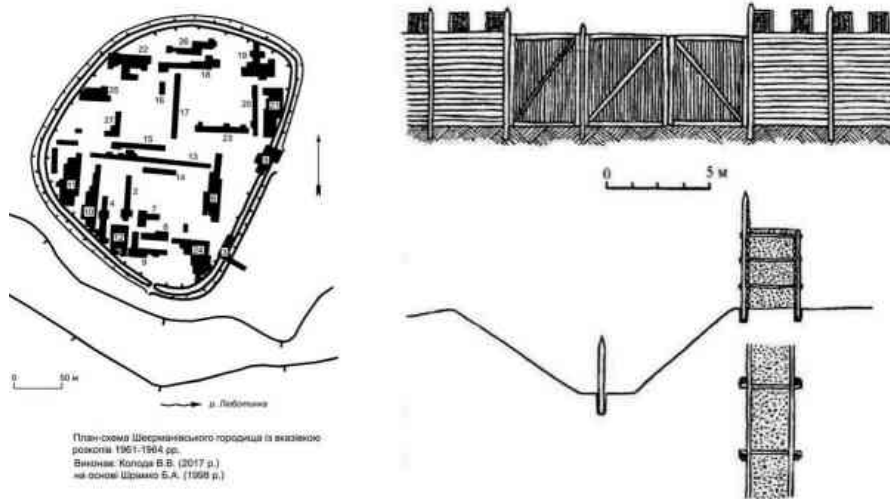
Олена Конакова.

8. ГОРОДИЩЕ «ЛЮБОТИНСЬКЕ» («ШЕЕРМАНІВСЬКЕ»), 6—4 ст. до н. е. (археол.). Напологому схилі лівого берега р. Люботинка (права прит. р. Уди), на північно-західних околицях міста, впритул до житлової зони.

Уперше згадується Д. Багалієм 1902 у пояснювальному тексті до археологічної карти Харківської губернії, яка була представлена на 12 Археологічному з'їзді (1902, Харків).

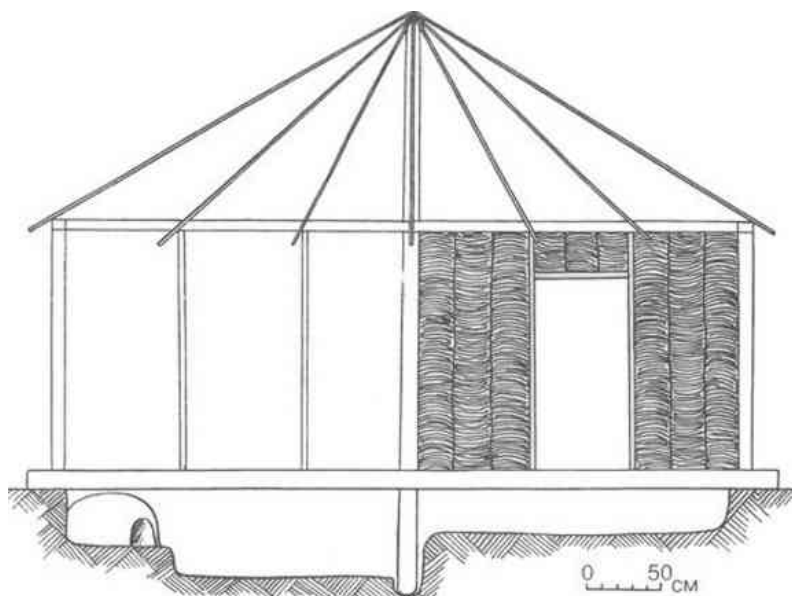
Короткий опис городища поблизу хут. Шеєрмана дав у 1930-і рр. М. Фукс, І. Ляпушкін на поч. 1960. У 1951—52 городище обстежив Б. Шрамко, який зібрав підйомний матеріал та створив його інструментальний план. У 1961—64 експедиція ХДУ ім. О. М. Горького провела стаціонарні розкопки, заклавши по всій площі пам'ятки 27 розкопів заг. площею 7190 кв. м, що дозволило отримати матеріали для характеристики скіфського етапу ранньої залізної доби у лісостеповій зоні Сіверського Дінця. Провели візуальний огляд Г. Охріменко, І. Білько під час інвентаризації у 2015. Площа — 5,5 га. Територія городища складається з єдиного двору, округлого в плані форми, який охоплений одиначною системою захисних споруд за системою «р'ів — ґрунтовий вал». Зафіксовано дві пройми в'їзду на територію городища: із південного боку (від річки) та зі сходу. Довжина захисної лінії — 0,8 км. Заг. довжина двору, що тягнеться із півдня на північ — 0,27 км, зі сходу на захід — 0,225 км. Вздовж валів простежуються зольники. Лінія оборони практично зруйнована і виділяється глинистою лінією під час оранки. Потужність культурного шару: 0,4—0,6 м, насичений знахідками скіфського часу ранньої залізної доби: знаряддя праці, зброя, прикраси, культові та побутові речі (ліпна кераміка представлена фрагментами з характерним для означеного часу орнаментом у вигляді наскрізних проколів під відігнутих вінцем, край якого прикрашений косими відбитками прута чи пальцевими вдавненнями, залізними шлаками). Значною мірою представлена імпортна амфорна тара.

Виявлено залишки 18 житлових садиб. Вони представлені двома типами будівель: заглиблені (землянки та напівземлянки) з глинобитними печами та наземні каркасного типу (їх стінки з жердин та прутів обмазувалися глиною). Культурна приналежність — сіверськодо-нецьке населення скіфської доби.

(План-схема Шереметівського городища із вказівкою розкопки 1961-1964 рр.
Видання: Котляра В.Б. (2017 р.)
на основі Шрамко С.А. (1999 р.)

8. Схема Люботинського городища та реконструкція захисних споруд (за Б. Шрамком).

8. Реконструкція житла № 4 з розкопу № 4 на Люботинському городищі, 1961 (за Б. Шрамком).

Територія городища частково відведена під ферму, або розорюється.

*Віталій Окатенко,
Галина Охріменко,
Геннадій Свистун.*

9. ЗАМІСЬКА САДИБА СВЯТОПОЛК-МИРСЬКИХ, 1820—70, 1905

(архит., сад.-парк. мист., іст.). Майд. Княжий, 11/22, 16/19, вул. Нове Життя, 26, вул. Садова, 31-а.

Палацово-парковий ансамбль замиської садиби в кол. сл. Гіївка (нині м. Люботин), відноситься до періоду поширення на території Слобожанщини провінційних садібних комплексів замиських дворянських маєтків, які отримали характерні для романтичних архітектурних ансамблів стильові ознаки класицизму і псевдоготики.

Відповідно до ідеології романтизму, замиські маєтки створювалися в живописному природному оточенні і будувалися за відомою схемою: в ансамбль садиби входили головний будинок (палац) в оточенні парку, комплекс служб і господарських будівель, окремо розташований культовий комплекс. До складу архітектурного ансамблю садиби включені будівлі, що зберегли різну ступінь архітектурно-стильової цілісності композиційного рішення: двоповерховий палац садиби (1820—41, прибудови 1870-і рр.), одноповерховий службовий корпус з кутовою ротондою (1820-і рр.), пейзажний парк (1820—70), Свято-Миколаївська церква (1838—43), будівля школи (1905).

Територія замиської садиби розташована по схилах р. Мерефа з Гіївським ставком в її долині. На пологому схилі

південної орієнтації — палацово-парковий комплекс, на протилежному підвищеному схилі — Свято-Миколаївська церква з похованнями історичних особистостей, пов'язаних зі славетною історією м. Люботина та с. Гіївка. Загальна структура ансамблю сформована у відповідності формування характерних для замиського будівництва класицизму принципів організації палацово-паркових ансамблів. Палац замиської садиби і доміанта Миколаївської церкви формують головну вісь просторової композиції архітектурного ансамблю. По схилу від південного фасаду палацу було влаштовано регулярний партер, що наразі зберіг просторові межі та 2 алеї, які сходять до ставка. Службовий флігель з кутовою ротондою займає ділянку кварталу на південь від палацу. Пейзажний парк, що оточував палац з трьох боків, розташований у північній та східній частині території садиби. Підсобне господарство власника маєтку Д. Святополк-Мирського містилося за ставком, у східній частині Гіївки (споруди не збереглися). Видові розкриття з включенням архітектурних споруд садиби сприймаються на тлі сільського та природного ландшафту, що є характерною ознакою пейзажної композиції замиських ансамблів Слобожанщини поч. 19 ст.

Першим власником садиби у с. Гіївка, як і багатьох ін. сіл і земель Слобожанщини серед. 17 ст., був полковник Харківського Слобідського козачого полку Григорій Донець. Він передав у власність с. Гіївка своєму сину Ф. Донець-Захаржевському. Той, у свою чергу, відписав Гіївку доньці Параскеві як посаг. Вона кілька десятиліть була власницею маєтку, спочатку як дружина князя Я. Кропоткіна, а з серед. 1740-х рр. — як дружина військового бригадира Спичинського. У с. Гіївка в 1773 проживало 630 жителів (294 чол. та 336 жін.). За соціальним складом населення складалося: підданих — 617 чол., духовного стану — 13 чол. Наприкін. 1770-х рр. власниками садиби Донець-Захаржевських були Т. Кропоткіна (дочка П. Донець-Захаржевської від першого шлюбу) та її чоловік — П. Щербінін (ймовірно, брат першого харківського губернатора С. Щербініна). У 1778 у с. Гіївка з'явилась дерев'яна Свято-Миколаївська церква. До цього з 1722 гіївчани відвідували церкву Св. Ганни у Ржавці. 9 квіт. 1802 маєток разом з дерев'яним панським будинком на р. Мерефа вперше було продано